

Драјан Прља¹

Андреј Дилићенски²

РЕЛИГИЈА, ПОЛИТИКА И ПРАВО У САЈБЕР СВЕТУ

Сажетак

Две хиљаде година религија, политици и право су, мање-више, успешно функционисали у оквиру античких, феудалних или модерних држава. Данас, односно у последњих двадесет година, дошло је, под утицајем нових информационих технологија, до промене класичних концепција територије, суверенитета, државе, моћи, шлг. Дошло је до стварања сајбер простора, једног потпуно новог и глобалног окружења у коме религија, политика, и право треба да нађу своју нову улогу и своје ново место. Умрежавање верника и ширење вере путем интернета, он-лине политичка комуникација, нови медији и политичка мобилизација, интернет и транспарентности политике, као и утицај нових независних медија на политику /Wikileaks/ итд. су која изазивају највећу забринутост и шире јавности. Нови сајбер свет доноси низ нових могућности за религију, политику и право, али доноси и могућности ограничење и угрожавања људских слобода и права у име религије, политике, и права. Неслањање света која смо познавали и настанак новог сајбер света доноси нам пуно дилема на које морамо наћи праве одговоре.

Кључне речи: религија, политика, право, сајбер свет, интернет, информационе технологије.

1. Увод

Под утицајем развоја нових информационих технологија све друштвене појаве су биле присиљене да се промене и прилагоде. Религија није представљала изузетак, већ је, као и политика и право, настала да се што боље позиционира у сајбер свету. Могућност присуства духовне речи у непрегледном сајбер простору био је изазов којем припадници различитих религиозних група нису могли да одоле. Појавом друштвене мреже могућност ширења религијских уверења још више

¹ Научни сарадник, Институт за упоредно право, Београд (dprlja@yahoo.com).

² Спољни сарадник, Институт за упоредно право, Београд (andrej84_4@hotmail.com).

се повећала па је коришћење сајбер простора у религијске сврхе постало прихваћено од већине религијских заједница.

Уставом Републике Србије³ међу осталим правима и слободама јемче се и верска права и слободе. Чланом 43. Устава

„Јемчи се слобода мисли, савести, уверења и вероисповести, право да се остане при свом уверењу или вероисповести или да се они промене према сопственом избору.

Нико није дужан да се изјашњава о својим верским и другим уверењима.

Свако је слободан да испољава своју веру или убеђење вероисповедања, обављањем верских обреда, похађањем верске службе или наставе, појединачно или у заједници с другима, као и да приватно или јавно изнесе своја верска уверења.

Слобода испољавања вере или уверења може се ограничити законом, само ако је то неопходно у демократском друштву, ради заштите живота и здравља људи, морала демократског друштва, слобода и права грађана зајемчених овим Уставом, јавне безбедности и јавног реда или ради спречавања изазивања или подстицања верске, националне или расне мржње.

Родитељи и законски стараоци имају право да својој деци обезбеде верско и морално образовање у складу са својим уверењима.“

Притом је религијско уверење једно од основних људских права гарантовано чланом 9 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода који гласи:

„Члан 9 Слобода мисли, савести и вероисповести

1 Свако има право на слободу мисли, савести и вероисповести; ово право укључује слободу промене вере или уверења и слободу човека да, било сам или заједно с другима, јавно или приватно, испољава веру или уверење молитвом, проповеди, обичајима и обредом.

2 Слобода исповедања вере или убеђења може бити подвргнута само оним ограничењима која су прописана законом и неопходна у демократском друштву у интересу јавне безбедности, ради заштите јавног реда, здравља или морала, или ради заштите права и слобода других.“⁴

---

³ Устав Републике Србије, *Службени Гласник РС*, бр. 98/2006.

⁴ Савет Европе, Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода, 4. новембра 1950, Рим.

Уставне и међународне гаранције верских слобода односе се свакако и на сајбер простор. Данас се у ери дигиталног доба међутим сајбер простор користи и у политичке сврхе са религијском конотацијом. Слобода говора и слобода изражавања на интернету омогућава ширење верских проповеди. Ипак се слобода говора у јавности најчешће приказује као апсолутна слобода којој се не може приговарати. Слобода изражавања такође представља такође основно људско право. Овим људским правом се у модерном дигиталном добу манипулише пре свега у контексту права на слободу говора на интернету и изражавања израженом у члану 10 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода. Манипулацијом слободе говора долази се до охрабривања расистичких елемената и распиривања националне и верске мржње и нетолеранције у друштву.

„Члан 10 Слобода изражавања

1 Свако има право на слободу изражавања. Ово право укључује слободу поседовања сопственог мишљења, примања и саопштавања информација и идеја без мешања јавне власти и без обзира на границе. Овај члан не спречава државе да захтевају дозволе за рад телевизијских, радио и биоскопских предузећа.

2 Пошто коришћење ових слобода повлачи за собом дужности и одговорности, оно се може подвргнути формалностима, условима, ограничењима или казнама прописаним законом и неопходним у демократском друштву у интересу националне безбедности, територијалног интегритета или јавне безбедности, ради спречавања нереда или криминала, заштите здравља или морала, заштите угледа или права других, спречавања откривања обавештења добијених у поверењу, или ради очувања ауторитета и непристрасности судства.⁵

Сва ова права се постављају као камен темељац европских, односно „западних вредности“, док толеранција и поштовање вредности које су привукле велики број имиграната и које су кључне у мултикултуралним друштвима се промовишу као компромис. Подржавање права на безразложно вређање, без било каквог осећаја одговорности који би требало да прати слободу изражавања је у религијском контексту веома опасно. Може се видети и из поменутих чланова конвенције, али и из Устава Републике Србије, да ова права нипошто нису апсолутна - у већини земаља постоје и закони којима се регулише говор мржње, шти-

⁵ *Ibid.*

ти приватност и кривично одговара за увреду и клевету и на тај начин је заправо слобода говора ограничена.⁶

Управо границе у остваривању и сукоби ових људских права, као и процена које људско права претеже у сајбер простору су проблематичне. Другу проблематику представља сам сајбер простор који територијално није ограничен тако да се питање надлежности може поставити као меродавно, где право добија примену само по територијалном принципу. Уколико уопште и дође до правне процене случаја, а притом законски проблематика није регулисана, процена које људско право претеже се може установити једино од случаја до случаја. Играње са верским осећањима доприноси распиривању расне, националне мржње, а у крајњем ефекту води до отворених сукоба и ратова. Манипулисање чињеницама и вређање верских симбола, обреда и обележја зарад политичких поена представља један од најнефикаснијих и најподмуклијих метода сајбер ратовања путем интернета. Притом се одређена верска заједница медијски ставља на стуб срама, а као резултат постиже отворени сукоб и шири нетрпељивост и мржња међу народима и другим религијама.

Право и правна заштита у овом контексту на међународном нивоу не постоје у пуном обиму, пошто се поменута Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода односи искључиво на право појединаца према држави у остваривању права. Стога би, као лично право, свако појединачно могао да тужи државу за ускраћивање истог права. Ову конвенцију је на међународном плану прихватило свега 46 држава, те је обим остваривања правне заштите битно ограничен.⁷ Проблематика која се јавља у политичком контексту везана је пре свега за државе, нације, верске групе, а ту право у сајбер простору губи своју територијалну надлежност, постаје наднационално и у новије време се руководи принципом силе. Стога злоупотреба модерних технологија у политичком контексту доводи најчешће до отворених тзв. замрзнутих сукоба или бруталних ратова, који често укључују и терористичке нападе.

2. Употреба религије у сајбер простору

Суочивши се са новим могућностима различите религијске групе реаговале су на различите начине. Неки су одмах почели да користе сајбер простор како би проширили свој утицај и како би

---

⁶ „Islam i sloboda govora: Šta je tako smiješno?“, <https://www.cenzolovka.rs/misljenja/islam-i-sloboda-govora-sta-je-tako-smijesno/>, 27.04.2015.

⁷ http://sr.wikipedia.org/sr-el/Европска_конвенција_о_људским_правима, 30.04.2015.

стекли што већи број следбеника, други су се уплашили од сајбер простора, па чак су забрањивали његово коришћење свештенству и монаштву, а трећи су настојали да злоупотребе сајбер простор на различите начине, али пре свега у циљу наношења штете њиховим „непријатељима“.

2.1. Папска држава и коришћење интјернетја и друштјвених мрежа

Комуникацију путем интернета започео је на Твитеру папа Бенедикт XVI децембра 2012. године и то на 8 језика: енглеском, шпанском, италијанском, француском, немачком, португалском, арапском, пољском и латинском. Наследник папе Бенедикта XVI, папа Фрања, користи Твитер налог *@pontifex* за комуникацију са верницима и тренутно има 12 милиона следбеника. Поред овог профила папа има и своју Фејсбук страницу за обраћање верницима.⁸

Поглавар римокатоличке цркве комуницира и путем Гугл чета са верницима. Недавно је папа четовао преко Гугл Хенгаута (*Google Hangouts*) са децом из целог света. Циљ овог начина комуникације је да Католичка црква поврати поверење јавности, а посебно да омогући интеракцију са омладином.⁹

News.va представља јединствену веб локацију на којој се нуди садржај повезан са Ватиканом. Постоји и интернет портал са истим називом, који између осталог нуди фотографије, видео и аудио записе високог квалитета, као и дугме за читање натписа на Твитеру. На овом порталу се могу такође наћи и: вести ватиканске новинске агенције Фиде (ради се о вестима и информацијама о мисионарским активностима Католичке цркве широм света), приступ часопису *L'Osservatore Romano* (новински лист Свете Столице, који прати јавне активности папе, објављује званичне документе и чланке највиших свештеника), приступ канцеларији за медије Свете Столице, приступ ватиканској служби за информације (новинска агенција која објављује званичне информације о Магистеријуму и пасторалним активностима папе и Римске курије).

News.va је другачија веб локација у односу на друге веб локације Ватикана. Главна веб страница *www.vatican.va* тако садржи архиве

⁸ „Папа Франја отвара stranicu на Feјsbuku“, <http://www.tvbest.rs/34996-papa-franja-otvara-stranicu-na-feјsbuku>, 22.04.2015.

⁹ А. Tadić, „Sajber Papa priča s decom преко Gugla“, <http://beta.informer.rs/vesti/svet/1638/SAJBER-PAPA-Prica-s-decom-preko-Gugla>, 22.04.2015.

папиних докумената и докумената католичке цркве, говоре, проповеди, информације о држави Ватикан, предстојећим догађајима, увид у Тајне архиве Ватикана.¹⁰

Комуникација путем друштвених мрежа и активности у сајбер простору од стране Ватикана су у оквиру *конклаве* биле забрањене. Конклава (лат. *con clave*, под кључем) представља поступак за избор новог папе. У оквиру поступка који се већ вековима обавља постоји правило *extra omnes* или напоље свима, који не припадају кардиналском изборном кору. Пошто се изговори *extra omnes*, кардинали затварају Сикстинску капелу и изолирају је од света. Треба имати у виду да до сада није успевала да се одржи потпуна тајност када у поступку конклаве учествује 115 кардинала. Због развоја нових технологија и брзине протока информација било је потребно овај део забране проширити и на сајбер простор. Тако је у оквиру избора за новог папу 2013. године, кардинал Тарчизио Бергоне, задужен за безбедност конклаве, предузео све мере како би се ово вековно правило испоштовало. Стога је уведена забрана комуникације са било ким ван конклаве, осим у изузетно посебним и ургентним приликама. Кардиналима је забрањено током изборног ритуала коришћење сваког облика комуникације (мобилни телефони, компјутери, видео-камере, радија, телевизије, читање новина).¹¹ Забрањене су биле по први пут и активности у сајбер простору, као и друштвене мреже. Неколико кардинала, који су наставили да користе Твитер били су упозорени да то не чине.¹²

2.2. Православне цркве и коришћење интернета и друштвених мрежа

Супротно Ватикану, канонски непризната *Македонска православна црква* је забранила свештенству и монаштву да користи Фејсбук.¹³ Овом приликом је забрањено и санкцијама против оних који се о ову забрану оглуше. Нарочито је строго кажњиво изношење личних

---

¹⁰ „I papa koristi Twitter“, <http://www.itvesti.info/2011/06/i-papa-koristi-twitter.html>, 22.04.2015.

¹¹ Овом приликом су постављени и лажни подови са уграђеним електронским ометачима који блокирају све звукове. Теписи су подигнути и прегледани да би се установило да нема прислушних справа. Такође су прегледани и канали за довод ваздуха, електроинсталације, сијалична места, славине, водовод и канализација.

¹² В. Јакшић, „Horhe Mario Bergolja: Prvi Latinoamerički papa u poslednjih 1300 godina Rimokatoličke crkve“, <http://www.diplomatija.com/4837/news/4837/>, 22.04.2015.

¹³ Македонска православна црква се одвојила од Српске 1967. године, али је остале православне цркве у свету до данас нису признале.

ставова путем Фејсбука. Један од предлагача ове забране епископ Петар истиче да ће на овај начин верници бити заштићени од обмањивача и манипуланата, злоупотреба, као и од учесталих нових појава попут исповедања и интимних разговора са младима. Ова забрана је показала и разлике између млађих и старијих свештеника, при чему се млађи свештеници залажу за употребу друштвених мрежа да би привукли младе цркве, нудећи им верску обуку и савете.¹⁴ Ипак под притисцима лица која су била погођена овом одлуком Македонска православна црква је ову одлуку опозвала и монасима се сада дозвољава коришћење друштвених мрежа Фејсбук и Твитер. Повод за ревидирање ове одлуке је најављена непослушност од стране црквених лица, која су била погођена првобитном одлуком. Начини коришћења друштвених мрежа у служби цркве би требало да буду накнадно дефинисани.

Монаси *Свџе Горе* ће убудуће користити интернет. Грчка телекомуникациона компанија ОТЕ је изградила 6 базних станица на Атосу преко којих ће монасима бити омогућена интернет комуникација. Успостављена је *Wi-max* бежична мрежа, која функционише преко соларне енергије, снабдевајући се сунчевим зрацима. Постоје манастири, који већ имају интернет прикључак. Процењује се да свега 1400 монаха са Атоса уме да користи интернет, али ће убудуће у сваком манастиру морати да буде бар неколико обучених монаха који умеју да користе интернет. За већу примену модерних информационих технологија залаже се Цариградска патријаршија под чијом јурисдикцијом се налази Света Гора. Главни разлог ове иницијативе је што се донедавно комуникација обављала путем писама.

Манастир Лејавина (припада Епархији загребачко-љубљанској *Српске православне цркве*) је са благословом Митрополита Јована направио веб сајт, помоћу кога се овај манастир обраћа верницима. Монаштво овог манастира сматра да на овај начин шири и благовести реч Божију. Том приликом се воде речима Исуса Христа који је заповедио својим ученицима и њиховим следбеницима: „Идите по свему свету и проповедајте јеванђеље сваком створењу“. Сматрају да њихов сајт има мисионарски и васељенски карактер, пошто постоје текстови и на руском, енглеском, немачком, француском и грчком језику.

Игуман манастира Лепавина Архимандрит Гаврило користи и комуницира са верницима свакодневно преко свог Фејсбук профила.

¹⁴ „Папа odobrava Facebook dok ga Makedonska crkva zabranjuje!“, <http://tehnologija.me/papa-odobrava-facebook-dok-ga-makedonska-crkva-zabranjuje/>, 22.04.2015.

Користи и Скајп и тамо има 1308 контаката. На Фејсбук профилима има 5001 члана и још 1344 оних које због ограничења не може да прихвати у Фејсбук групу. Због ограничења је отворио још један Фејсбук профил на коме као јавна личност има 6324 контакта. Овај број се свакодневно повећава, пошто ту ограничења нема.

Према ставу овог духовника овде се ради о томе да интернет не служи као молитва и нема литургијски карактер, него се користи искључиво као мисионарско, односно вероучитељско средство. Упознају се истине вере, утврђује верско знање, размењују искустава и мишљења на одређене духовне теме. Ова виртуелна окупљања доводе понекад и до реалних сусрета у цркви или некој светињи. Па су тако многи Фејсбук пријатељи дошли да се лично поклоним чудотворној икони Богородице Лепавинске, били на Светој Литургији и причестили се. Занимљиво је и то да су неки од њих у манастиру, пошто су се међусобно упознали, од виртуелних постали прави пријатељи.¹⁵

Народ је овог Архимандрита Гаврила назвао виртуални духовник или сајбер духовник, али и интернет духовник. Неки су га прихватили с одобравањем и добрим жељама, неки са чуђењем, подсмехом. Чуђење су показали углавном озбиљнији људи, а подсмевали су се неки из зависти. Подршку је добио од Владике Порфирија током преноса Свете Литургије у Саборној цркви на којој је устоличен Патријарх Иринеј. „Ова подршка доприноси и томе да људи другим очима прихвате технолошка достигнућа и користе их за ширење вере православне“, сматра архимандрит Гаврило. Контакт са људима путем интернета је њихов први корак до цркве, а циљ је да ти исти људи приступе и литургијском обреду.¹⁶

Наравно, употреба интернета и његових средстава у црквене сврхе има и својих критичара. Тако презвитер Оливер Суботић (Архиепископија београдско-карловачка) сматра да друштвене мреже не треба да буду употребљаване у верске сврхе. Према његовом мишљењу главни проблем су виртуелност и виртуелни идентитети. Свештено лице које уђе у тај простор треба добро да промисли о начину свог деловања у њему. Ово деловање свакако не би смело да се сведе на чист виртуелни

---

¹⁵ Отац Гаврило је поред овог успео путем интернет комуникације да окрене много младих цркви и парохији у Теслићу. Архимандрит Гаврило (Вучковић) на форуму Живе Речи Утехе, <http://www.pouke.org/forum/topic/7713-архимандрит-гаврило-вучковић-на-форуму-живе-речи/page-41>, 22.04.2015.

¹⁶ L. Sinđelić Nikolić, „Razgovor sa Arhimandritom Gavrilom o modernim tehnologijama“, <http://manastir-lepavina.org/vijest.php?id=5747>, 22.04.2015.

контакт и тежњу да се потисне физички. Суботић је мишљења да и сама чињеница да су се чланови одређене верске групе на интернету зближили парадоксална у односу на живу литургијску заједницу. Он сматра да је могуће да одређени број људи из виртуелног дође на литургијски обред, али да постоји опасност да ће бити већи број оних који ће желети да имају са сајбер духовницима и даље виртуелни начин комуникације.¹⁷

Критичар употребе интернета, а пре свега Фејсбука, је и архиепископ Критски Иринеј, који је истакао: „Прогрес и технологија су у нашем времену галомирају. Технологија је дар Божји, али такође и одговорност и претња у томе како и колико често је одговорно користити. Лично не знам о овом питању, али ја препознајем његове опасности – зло и скандале који би могли доћи до Цркве, Архиепископије и до свих који га неразборито користе“. Стога овај архиепископ поручује да се *Фејсбук не користи* за добро Цркве.

Неки критичари, пак, на употребу интернета и Фејсбука у верске сврхе гледају као на „У име Оца, Сина и Светога духа – Enter“.

Професор Богословског факултета у Београду Димитрије Калезић сматра да је религија однос између људи, однос између човека и Бога. У дигиталној индустрији постоји механички однос, однос између човека и машине. Иако људи верују да нам дигитална комуникација користи у успостављању веза између људи, не схватају, у ствари, да су тиме све отуђенији и усамљенији. „Свако ко се обраћа Богу путем компјутера може то да учини и на ливади, у шуми или на улици, али ништа од тога не може да замени учешће на самој светој литургији“.¹⁸

Ипак, треба имати и у виду да „Свака ствар може бити коришћена за добро или лоше. Није кривица Фејсбука ако га неки од нас користе у сврху сопствене промоције или са неморалном наменом“, каже Отац Павле, који је служио у Солунској епархији.¹⁹

Неки свештеници, који користе интернет и друштвене мреже имају и савете за своје духовне колеге, које на овај начин желе да шире верске проповеди и верске вредности.

Тако свештеник Игор Прекуп (свештеник Естонске православне цркве Московског патријархата) износи кодекс понашања свеште-

¹⁷ M. Nedeljković, „Srpska pravoslavna crkva i internet, Duhovnost na društvenoj mreži“, *Vreme*, 5. maj 2011.

¹⁸ „Pope, ajd' na Fejs da lajkuješ 'tvit'“, <http://www.novinar.de/2012/02/03/pope-ajd-na-fejs-da-lajkuješ-tvit.html>, 27.04.2015.

¹⁹ D. Blagojević, „Arhiepiskop Kritski o društvenim mrežama i sveštenstvu“, <http://manastir-lepavina.org/vijest.php?id=4960>, 23.04.2015.

них лица приликом коришћења Фејсбука. Питање објављивања коментара, фотографија је нешто са чиме се свештена лица у старту сусрећу.

Свештеник Игор предлаже да се духовна лица претходно упитају, да ли су то нпр. фотографије или коментари, којима они желе да се „овековече у светској паучини“. Стога би требало објављивати нешто што није лично, интимно или клеветничко, нешто „без трунке сумње“. Пријатеље би обавезно требало питати пре објављивања заједничких фотографија, пошто коментарисање у верском контексту и са свештенством није свима пожељно. Ово се не односи на слике јавних површина и градских улица, као и на оне људе који су случајно ушли у кадар. У погледу фотографија са журки, прослава и о томе шта се налази у кадру, битно је водити рачуна о самој категорији места и то да ли се ради о ресторану, пабу, кафићу. Неки од кадрова те врсте могу касније бити срамотни за свештеника (нпр. случајна фотографија поред јавне куће, иако у излогу нема обнажених девојака) и нарушити му углед, те је постављање оваквих фотографија на друштвеним мрежама непотребно.

Свештеник Игор такође сматра да је његова Фејсбук страница његово лично пространство у коме он може да комуницира са киме жели. Поред тога што може да одреди на који начин и са ким жели да комуницира, по његовом мишљењу сваки свештеник мора повести рачуна, макар то било и у најужем кругу људи, да се неко не саблазни и да се не згреши против светиње свештенства. Овај духовник види једну велику предност комуникације на друштвеним мрежама, пошто се мисли могу оформити речима и што постоји још и таква ствар, као што је тастатура. Док се „Enter“ не притисне, постоји могућност да се речи ажурирају и доведу у прихватљив облик. Увреде, унижавања и вулгарност не смеју бити допуштене.

У погледу политике и активности свештеника на друштвеним мрежама потребно је повести рачуна. Уколико се ради о политичким дискусијама, не сме бити агитације за некога од кандидата или партију у целости, и одбрана и супротстављање у ставовима се треба у потпуности спроводити без вређања и без изношења лажи и клевета. Осуда неморалног понашања неког политичара, или целих заједница је пожељна и од стране свештеног лица, ако се они заштите од преваре и опасности од могућег непромишљеног саучесништва у злу.²⁰

---

²⁰ „Sveštenici na internetu – miner greši samo jednom“, <http://manastir-lepavina.org/vijest.php?id=8400>, 27.04.2015.

Надзор над интернет активностима треба да остане у оквиру религијских заједница, које треба да прате активности својих свештених лица на интернету. Стога би јасно требало направити разлику у начину иступања - да ли је у духовну сврху или приватну. У супротном би углед верске заједнице могао бити битно нарушен, ако би свештенство иступало у приватне сврхе. Ипак, питање оправданости и то да ли се одређена лица неморално понашају, не би требало да утиче на циљ делатности и активности путем интернета.

Улога цркве у ширењу идеја и моралних вредности обухватила је и институцију брака, а овом приликом се црква јавља као посредник, а интернет као помоћно средство. Наиме, пројекат „хришћанског спајања“ покренут 2009. године, који је организовао православни интернет форум *Pouke.org* на страници „Живе речи утехе“ има за циљ упознавање слободних људи ради брака (црквеног). Администратори овог веб сајта воде рачуна о томе на какав начин се комуницира, забрањени су било какви облици вулгарности, авантура, а сама страница за брачно посредовање је сакривена од јавности и потребна је посебна пријава да би се до ње дошло. Сама страница је за само два дана од објављивања имала чак 6.187 прегледа. У Русији постоје такође слични сајтови, а према речима администратора циљ је да се људима омогући да се ослободе и да сви заједно уђу у литургију и путем литургије пронађу свој идентитет.²¹

2.3. Ислам и коришћење интернетa и друштвених мрежа

Salamworld се зове друштвена мрежа, која је намењена муслиманским верницима из целог света.

Идеја постојања ове друштвене мреже, како њени оснивачи истичу, је да велики број данашњих муслимана уопште не користи друштвене мреже и не дозвољава својој деци да учествују на њима. Разлози за то су непримерени садржаји којима су друштвене мреже преплављене.

Овај пројекат омогућава муслиманима да несметано, без страха да ће се њихова деца сусрести са непримереним садржајима, приступају друштвеној мрежи. Комуникација би требало да се омогући са целим муслиманским *ummetom* (једна заједница или заједница свих верника

²¹ А. Medaković, N. Gavrilović, „Projekat hrišćanskog spajanja internet hit: Sajt za pravoslavno muvanje!“, <http://www.alo.rs/vesti/aktuelno/internet-hit-sajt-za-pravoslavno-muvanje/37605>, 24.04.2015.

читаваог исламског света - *ummat al-mu'minin*), а друштвена мрежа посебну пажњу посвећује приватности. Поред тога је и муслиманкама омогућено несметано коришћење друштвене мреже. Месечни буџет ове друштвене мреже износи 1.400.000 долара, а разлози овако високог буџета леже у глобалном пројекту. Сам пројекат покренуо је *Abdulvahid Niyazov* уз помоћ новца његових сарадника.

Централа *Salamworlda* налази се у Истанбулу, где је запослено 70 људи из 15 различитих земаља. Представништва се налазе у Москви, Каиру, Куала Лумпуру, Џакарти, а од скоро и у Дохи.

Сам Истанбул је према речима оснивача изабран за центар, пошто је он културна престоница исламског света. Као космополитски центар у њему се налазе скоро сви представници исламског света. *Niyazov* посебно истиче да је Истанбул био престоница Османске државе, као и чињеницу да су сви пројекти консолидације и модернизације исламског света долазили управо из овог града.

Реис-л-улема Исламске заједнице у БиХ др Мустафа Церих је званично подржао ову друштвену мрежу и истакао да је „За муслиманску омладину у читавом свету, укључујући и Балкан, потребно морално, сигурно и корисно окружење на интернету. Драго ми је да *Salamworld* има циљ да осигура такво окружење.“²²

2.4. Нове тенденције реулисања сајбер простора у контексту религијског изражавања

Недавно је у америчкој савезној држави Индијани донет закон о религији (*Religious Freedom Restoration Act*), који је довео до велике дискусије о испољавању религије. Тако се и шеф компаније Епл Тим Кук изјаснио против оваквих закона у САД, пошто по његовом мишљењу ови закони дискриминишу хомосексуалце. Према његовим наводима ови закони руше основне принципе САД и неправедни су. Закон не наводи додуше стриктно хомосексуалце, али омогућава фирмама да одбију да пруже услуге муштеријама на основу религиозног убеђења. Тако би нпр. интернет провајдери могли да одбију да закључе уговор о коришћењу услуга везаних за мобилну телефонију са хомосексуалцима, уколико би то вређало њихово религијско достојанство. Осим тога, замисливо је да се и путем интернет поруџбина појави овакав проблем

---

²² „Osnivač društvene internet mreže „Salamworld“ posjetio Bosnu i Hercegovinu“, <http://www.kalesija.info/osnivač-društvene-internet-mreže-salamworld-posjetio-bosnu-i-hercegovinu/>, 28.04.2015.

у пракси и да лицу које је хомосексуалне оријентације не буде испоручена роба или пружена услуга са позивањем на овај закон. Тим Кук је, иначе, крајем 2014. године јавно објавио своје хомосексуално опредељење, а овом приликом је истакао да он има велико поштовање према верским слободама, али да вера и веровање не би смело да води и да буде инструмент дискриминације. Свака форма дискриминације је према њему лоша, а поготову за компаније. Овакав сличан закон постоји иначе и у 18 других америчких савезних држава.²³

У Републици Српској је направљен предлог Закона о јавном реду и миру којим ће дефиниција јавног места бити проширена на интернет и друштвене мреже. Запређене су казне до 1700 марака, па чак и затворске казне. Према мишљењу Министарства за економске односе и регионалну сарадњу, а након увида у прописе ЕУ и анализе одредаба Предлога закона о јавном реду и миру, није установљено да постоје извори права ЕУ релевантни за предмет уређивања достављеног предлога, због чега у изјави о усклађености стајала ознака „непримењиво“.

Овај законски предлог је изазвао велику буру и осуду на друштвеним мрежама, пошто су корисници Твитера и Фејсбука забринути да би спровођење овог закона значило ограничење слободе говора. Многи су се притом запитали како ће се спроводити контрола написаног на овим друштвеним мрежама, где ће бити границе и шта ће се то оцењивати као спорно или кажњиво и напослетку ко ће за то бити надлежан.²⁴

Закон о јавном реду и миру је почетком фебруара 2015. године усвојен, а Министар унутрашњих послова Републике Српске Драган Лукач истакао је да овај Закон ни у једном члану не третира, нити забрањује било шта на друштвеним мрежама и интернету. Према министру овај закон уопште не спомиње друштвене мреже и интернет, а нема ни забране изношења мишљења и изражавања и истакнуто је да полиција неће вршити било какав прогон.²⁵

Председник Републике Српске Милорад Додик је назвао „древкавцима“ оне који критикују усвојени закон којим се друштвене мреже дефинишу као јавни простор. У Републици Српској према њему нема

²³ „Apple-Chef Cook warnt vor Gesetzen zur Religionsfreiheit“, <http://futurezone.at/digital-life/apple-chef-cook-warnt-vor-gesetzen-zur-religionsfreiheit/122.301.984>, 22.04.2015.

²⁴ „U zatvor zbog statusa na Facebooku i Twitteru?“, http://www.infobijeljina.com/1373_U-zatvor-zbog-statusa-na-Facebooku-i-Twitteru.html, 29.04.2015.

²⁵ „Usvojen Zakon o javnom redu i miru“, <http://www.banjalukalive.com/aktuelnosti/usvojen-zakon-o-javnom-redu-i-miru.html>, 30.04.2015.

никаквих ограничавања слободе говора, међутим не сме се злоупотребити ништа, па ни било који облик комуникације. По његовим речима, у РС се не ради ништа што већ није виђено у неким европским земљама. Ипак чињеница је да је Влада РС усвојила амандман, којим је избрисана казна затвора за прекршаје учињене на друштвеним мрежама. Овакви преступи ће се убудуће новчано кажњавати.²⁶

3. Политички циљеви у религиозној конотацији на интернету

3.1. Лажна умрлица на албанском језику

Политичка конотација, односно спор око рударског комбината Трепча и религијско вређање ценаза на сахрани и у православној цркви, догодило се у недавном нападу припадника албанске заједнице на министра у Влади Косова Александра Јаблановића. Том приликом као средство напада на припадника српске националности употребљен је Фејсбук, а направљена је и лажна умрлица на албанском језику. У умрлици је најављена сахрана и на тај начин јавно увређено религијско достојанство не само министра Јаблановића, већ и изругавање целокупном верском обреду и обичају у тим приликама.

Превод са албанског: „Поштовани пријатељи обавештавамо вас да је дана 1. 2. преминуло ПСЕТО. Преминуо је случајно на улици. Општајна ценаза биће одржана у православној цркви. Сахрана ће бити одр-

²⁶ „Koga je to Dodik nazvao drekavcima?“, <http://www.vesti-online.com/Vesti/Ex-YU/469203/Koga-je-to-Dodik-nazvao-drekavcima>, 30.04.2015.

жана 3.2.2015. “, наводи се у лажној умрлици, објављеној на страници под називом: „Настављају се протести, Јаблановић напоље, Трепча је наша! Као „ожалошћени“ „потписани“ су Иса Мустафовић и Хашим Таховић.“²⁷

Повод за овакву врсту увреде и реакције од стране Албанаца је то што је министар Јаблановић назвао „дивљацима“ оне који су каменовали аутобус пошто су на Бадње вече онемогућили расељеним Србима да оду у цркву у Ђаковици. Међутим, треба имати у виду да су у истом периоду протествовале и албанске мајке, које су изгубиле своје најмилије током рата на Косову. Оне су протествовале испред цркве, демократски и достојанствено, нису ни нападале, ни физички узнемиравале. Одустале су од протеста зато што су злоупотребљене у политичке сврхе.²⁸

Верујући да је министар Јаблановић и њих све назвао „дивљацима“, породице жртава из Ђаковице и активисти су одмах након те изјаве организовали протесте, пошто су мислили да је он те речи упутио свима и тиме посебно увредио мајке жртава из Ђаковице. Јаблановић се након овога јавно извинио свим мајкама које су се овом приликом нашле увређене.²⁹

Свакако сагледавајући политичку конотацију ових активности од стране Албанаца, може се закључити да је питање рударског комбината Трепча и повратак расељених са Косова и Метохије, али и добијање политичких поена албанске опозиције, био главни политички повод за вређање на религијској и националној основи. Резултат је био политички, а то је дестабилизација прилика и смена министра Јаблановића од стране премијера Косова Иса Мустафе.³⁰

3.2. Ера Истрифеи - Јуџубу сџоџ

Још један недавни случај вређања цркве, религије и нације виђен је на Јутјубу у споту Албанке под именом Ера Истрифеи.³¹ У споту

²⁷ „Uvredljiva umrlica - Kampanja protiv Jablanovića na društvenim mrežama“, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/531657/UVREDLJIVA-UMRLICA-Kampanja-protiv-Jablanovica-na-drustvenim-mrezama>, 23.04.2015.

²⁸ „Jablanović: Nemam nameru da podnesem ostavku“, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/531659/Jablanovic-Nemam-nameru-da-podnesem-ostavku>, 23.04.2015.

²⁹ „Jablanović uputio izvinjenje majkama u Đakovici“, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/527808/Jablanovic-uputio-izvinjenje-majkama-u-Djakovici>, 30.04.2015.

³⁰ „Srpska lista: Mustafa da shvati da je glas Srba jednako važan“, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/531858/Srpska-lista-Mustafa-da-shvati-da-je-glas-Srba-jednako-vazan>, 23.04.2015.

³¹ Сцене спота из цркве почињу на 1.19 минути и могу се видети на Јутјубу, <https://www.youtube.com/watch?t=147&v=yddX5MB9vig>, 1.05.2015.

који подсећа на венчање, радња се сели у Храм Христа Спаса који се налази у центру Приштине, где учесници у споту, од којих неки голи или полуголи, у потпуно промењеном ритму играју и певају.³² Певачица је обнажена као и остали чланови бенда. Она је обучена у потпуно провидну одећу, са крстићима на грудима, док други члан групе на голом телу има исписане паролe на енглеском језику: „Не позирај“, а касније се појављује текст „Не буди стидљив“.

Иако су коментари да је ово облик изражавања и да је реч о авангардном бенду били нека од оправдања, ипак је јасан политички и верски мотив овога спота. Хашим Тачи је овакву кампању назвао „ужасним делом“ и просто се свако од нас може запитати, шта би се догодило да је овакав или сличан спот био снимљен у некој од приштинских цамија и касније пуштен на друштвене мреже. Повод за ову провокацију је и политички, пошто Универзитет у Приштини и разне владине и невладине организације воде кампању која има за циљ уклањање и рушење Храма Христа Спаса или његово претварање у меморијални музеј Албанаца.³³

Неки медији су ову Албанку назвали косовска *Pussy Riot*³⁴, пошто је извођење, начин, као и назив храма идентичан случају који се десио у Русији 2012. године.

3.3. Феминистички панк бенд *Pussy Riot*

Феминистички панк бенд *Pussy Riot* је толико уздрмао међународну јавност, да су неки овај случај назвали отварањем новог „хладноратовског поглавља“. Три Русиње су 21. фебруара 2012. године маскиране ушле у олтар највеће московске цркве, цркве Христа Спаса, и поспрдно скачући и задижући сукњице извеле панк-молебан „Светој мајци Божјој, девици Марији“ да отера Путина и наругале се руском патријарху Кирилу, који је позвао побожни народ да гласа за Путина.³⁵

³² Храм Христа Спаса у Приштини је у очајном стању. У Српској православној цркви важи правило да је храм, без обзира на то у каквом је стању, светиња, јер је у његове темеље положена повеља. У православљу нема десакрализације цркве: једном црква, заувек црква.

³³ Ж. Ракочевећ, „Голи људи, нужник и видео-спот у цркви“, <http://www.politika.rs/rubrike/Kultura/Goli-ljudi-nuznik-i-video-spot-u-crkvi.lt.html>, 24.04.2015.

³⁴ „Video: Kosovski *Pussy Riot* - Srpska pravoslavna crkva protiv bogohulnog spota Albanke“, <http://www.jutarnji.hr/spc-protiv-bogohulnog-spota-albanke-istrefi/1201760/>, 30.04.2015.

³⁵ Снимак спота са енглеским преводом се може видети на следећој страници <https://www.youtube.com/watch?v=IPDkJbTQRCY>, 1.05.2015.

Овај видео-клип са целим наступом постављен је на Јутјуб. Интересантно је и то да је овај видео материјал пуштен баш пред изборе за председника државе у Русији. У западним медијима је акција у храму Христа Спаса приказана као слобода говора и прогон Путиновог режима.

Патријарх Москве и целе Русије проклео је акцију панкерки као blasfemiју: „Ђаво се смеје свима нама... Немамо будућност ако дозволимо ругање великим светињама, а неки то ругање виде као врсту врлине, као израз политичког протеста, као прихватљиву акцију и као безазлену шалу.“ Иначе ово није био први пут да се *Pussy Riot* изругује цркви, пошто је један перформанс већ изведен и пред црквом Василија Блаженог на Црвеном тргу.

Ксенија Собчак, „руска Парис Хилтон“ је изјавила немачком листу *Bild*: „Кривично прогањање тих девојака личи на средњовековни чин освете. Стидим се што се тако нешто догађа у мојој земљи. Дефинитивну одлуку по свој прилици неће донети суд, него администрација председника.“ Негде је говорила и о „православном шеријату“.

Путин је после инцидента рекао да то што су младе панкерке урадиле није лепо, али да су научиле лекцију, те да би „пресуда требало да буде блага“, и да је то све ствар правосудних органа. Руски председник сматра да би се, на пример, у Израелу да је та панк група на тај начин упала у неки храм „нашло довољно снажних људи да им не дозволи да отуда изађу“, а да ближе, на Кавказу, у случају да су упале у цамију, „не бисмо могли да их спасемо“.³⁶

Према мишљењу председника Института за савремена хуманитарна истраживања Андреја Мељкова чин *Pussy Riot* је ударац, тачније покушај да се удари на ауторитет цркве, да се верници увреде и да се покаже да православни човек није заштићен и да не може да одговори на неправду.

Наталија Јевдокимова, секретар Савета правобранилаца Санкт Петербурга, сматра да ово није први пут да се девојке на овакав начин са панк групом окупљају, узвикују, певају и да се много омладине тако понаша. Мишљења је такође да на идентичан начин треба осудити и навијаче, који после утакмица имају слично понашање, само је чињеница да се они не окупљају по црквама, али да њихове акције на јавним местима подједнако изазивају незадовољство околине.

³⁶ J. Hiršl, „Đavo u pankerskom ruhu“, <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1066506>, 30.04.2015.

Трима руским панкеркама се није судило због увреде Владимира Путина, већ због напада на цркву. Неки верници ду тражили спаљивање вештица, борци за људска права да се пуне на слободу, западни медији згражавали су се над гушењем слободе говора у Русији.

Девојке су на суду рекле да су оне иступиле против тога да човек који се налази на челу цркве обавља световну ствар, тј. агитује за једног од председничких кандидата. По њиховим изјавама је сходно Уставу Русије црква одвојена од државе.

Суд је утврдио да су акције *Pussy Riot* имале јавни карактер, као и да су поступци, термини, средства, непристојне речи, које крајње оштро вређају људско достојанство, пошто се тамо не говори само о Путину и Патријарху, већ и о људима који себе сматрају православним хришћанима.³⁷ Коначно, Надежда Толокоњикова (22) и Марија Аљохина (24) су осуђене на по 2 године затвора, за кривично дело „хулиганизма потакнутог верском мржњом“, за које је иначе предвиђена максимална казна до седам година затвора. Трећа чланица бенда Екатерина Самуцевич (30) је осуђена на условну казну и пуштена из притвора у жалби на првостепену одлуку суда.³⁸ Према ставу жалбеног суда она није учествовала у „молитви“ пред олтаром, јер је била приведена 15 секунди по уласку у цркву. Суд је тиме узео у обзир појединачну одговорност сваке чланице бенда.

Ослобођена чланица бенда Екатерина Самуцевич (30) поднела је тужбу Европском суду за људска права у Стразбуру оптужујући Русију да је нарушила њено право на слободу говора (члан 10 Конвенције) и да ју је илегално затворила.³⁹

Преостале чланице бенда *Pussy Riot* су амнестијом (којом је обухваћено 10.000 људи) председника Русије Владимира Путина у децембру 2013. године пуштене на слободу. Чланице бенда сматрају да ова амнестија не представља хумани чин, већ да је сврха тога чисти публицитет, те да су могле, оне би је одбиле.⁴⁰ Чланице бенда након

³⁷ „Округли сто *Pussy riot*: Злочин и казна“, http://www.vostok.rs/index.php?option=btg_novosti&idnovost=26014#.VUHzSVIcRy0, 30.04.2015.

³⁸ „Двије чланице *Pussy Riota* на путу у затвор далеко од Москве“, <http://dnevnik.hr/vijesti/svijet/dvije-clanice-pussy-riota-na-putu-u-zatvor-daleko-od-moskve.html>, 30.04.2015.

³⁹ „Ослобођена чланица *Pussy Riota* подnijela тужбу Европском суду за људска права“, <http://dnevnik.hr/vijesti/svijet/oslobodzena-clanica-pussy-riota-podnijela-tuzbu-europskom-sudu-za-ljudska-prava.html>, 30.04.2015.

⁴⁰ „Чланице *Pussy Riota* на слободи: 'Да сам могла одбити амнестију, учинила бих то'“, <http://dnevnik.hr/vijesti/svijet/clanica-pussy-riot-marija-aljohina-pustena-na-slobodu---316513.html>, 30.04.2015.

пуштања из затвора поручују: „Ми и даље желимо да радимо оно због чега су нас и стрпали у затвор. И даље га желимо отерати“.⁴¹

Ипак, иза свега очигледно је да се ради о геополитичким нападима на Русију, председника и Руску православну цркву. То потврђују догађаји који су се догодили за време служења затворске казне. Акција бенда *Pussy Riot* и њихов наредни спот „Као у црвеном затвору“ у коме критикују руску нафтну индустрију, извршног директора руске нафтне компаније Росњефт Игор Сечина и изругују се председнику Русије Путину и Руској православној цркви, представљају једну ширу геополитичку димензију целокупне приче везане за овај случај.⁴² У споту се Путин приказује као ирански ајатолах, а православна црква и религија се поистовећују са религијском праксом у Уједињеним арапским емиратима. Такође, учеснице спота нафтом прскају плакат са ликом Игор Сечина из Росњефта, највећег руског прерађивача нафте. У споту су учествовале маскиране анонимне активисткиње бенда, док је сам текст песме потекао од затвореница. Пуштање овог спота, намерно или не, коинцидира и са захтевом америчког узбуњивача (eng. *whistleblower*) Едварда Сноудена за азилом у Русији. Сам назив песме, односно речи „црвени затвор“, могао би се односити на СССР, према схватању портала *rferl.org*.

Према мишљењу израженом на њиховом блогу, чланице *Pussy Riot* су се за овај спот одлучиле, јер осећају толику срџбу наспрам руске нафтне индустрије, односно моћника у тој индустрији. Приходи од нафтне индустрије у тој земљи у 2012. години су износили око 210 милијарди долара, али „само руски председник Владимир Путин и неколико његових пријатеља су видели тај новац и имали користи од њега“.⁴³

3.4. Шарли Ебдо и политичка манипулација

Колико је модерна пропаганда путем интернета моћно средство може се видети и на примеру француског сатиричног часописа Шарли Ебдо. Да овај лист не чини добро ни једној нацији и религији, показао

⁴¹ „Pussy Riot: Mi i dalje zelimo raditi ono zbog čega su nas i strpali u zatvor“, <http://dnevnik.hr/vijesti/svijet/pussy-riot-mi-i-dalje-zelimo-raditi-ono-zbog-cega-su-nas-i-strpali-u-zatvor---317031.html>, 30.04.2015.

⁴² Спот и фотографије се могу погледати на адреси: <http://www.slobodnaevropa.org/content/kritika-naftne-industrije-pusi-rajot/25048586.html>, М. Нешић, „Novi spot benda Pusi rajot: Kritika naftne industrije“, 30.04.2015.

⁴³ „Pussy Riot imaju novu žestoku pjesmu o ruskim moćnicima“, <http://www.klix.ba/vijesti/svijet/pussy-riot-imagju-novu-zestoku-pjesmu-o-ruskim-mocnicima/130716118>, 30.04.2015.

је и низ случајева објављивања карикатура, којима се вређа и исмева ислам и пророк Мухамед. У фебруару 2006. лист је преузео 12 карикатура које је објавио дански *Jilands posten* и које су тада изазвале велике протесте муслимана широм света. На редакцију листа је 2011. године бачена бомба, после објављивања броја под називом „С Мухамедом као главним и одговорним уредником“. То није било довољно и није била довољна опомена редакцији листа Шарли Ебдо. Уз све то је и веб сајт часописа, као и кампања за и против вођена путем друштвених мрежа.⁴⁴

У септембру 2012. године часопис је објавио још карикатура Мухамеда, на којима је пророк наг и у порнографским или понижавајућим позама.⁴⁵ У исто време су текли протести због филма „Невиност муслимана“, снимљеног у САД, у којем је Мухамед такође исмејан.⁴⁶

4. Закључак

Сајбер простор је омогућио нов начин слободног изражавања и ширења верских идеја. Верске заједнице подељене су око тога на који начин је најбоље искористити сајбер простор за ширење верских идеја, а неке су чак и против тога да свештеници користе сајбер простор. Коришћење сајбер простора у религијске сврхе у свим верским заједницама данас је уобичајена појава. Разликују се начини и методи коришћења за комуникацију унутар верских заједница, између верских заједница и између верских заједница и јавности. Нажалост, злоупотребе права на слободу изражавања и манипулација верским осећањима путем сајбер простора доводе до монструозних последица. На ове злоупотребе још увек нису пронађени одговарајући одговори. Један од начина да се избегну трагичне последице јесте свакако превенција манипулација ширењем истинитих информација и образовањем припадника верских заједница, у смислу ширења идеја толеранције и разумевања и осуде активности у сајбер простору које представљају злоупотребу права на

---

⁴⁴ G. Čvorović, „Karikature proroka Muhameda u francuskom magazinu“, <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.299.html:397624-Karikature-proroka-Muhameda-u-francuskom-magazinu>, 27.04.2015.

⁴⁵ Колико су ове карикатуре заиста увредљиве види се из приложеног на веб страници <http://www.blic.rs/Vesti/Svet/524879/Ovo-su-karikature-Muhameda-zbog-kojih-je-danas-ubijeno-12-ljudi>, 27.04.2015.

⁴⁶ „Ovo su karikature Muhameda zbog kojih je danas ubijeno 12 ljudi“, <http://www.blic.rs/Vesti/Svet/524879/Ovo-su-karikature-Muhameda-zbog-kojih-je-danas-ubijeno-12-ljudi>, 27.04.2015.

слободу изражавања. На сву срећу интернет и поред свих покушаја блокаде ипак пружа могућност да се поред изманипулисаних информација дође и до правих информација за разлику од других електронских медија, телевизије, радија итд., који су под директним утицајем својих финансијера. Ширење и пропагирање политичких идеологија увијених у целофан испољавања религије и осталих људских права, пре или касније доводи до несагледивих сукоба и последица, али се и наручиоцима истих враћа као бумеранг. Треба имати у виду да све религије пропагирају добро, а да се у име остваривања религијских циљева свакодневно врше најстрашнији злочини.

Да ли се ова порука правилно разуме и коме заправо све ово служи, питања су на која би пре свега светски лидери и међународна заједница морали да адекватно одговоре. Заједничка акција међународне заједнице и појединих држава неопходна је како би се злоупотребе у сајбер простору онемогућиле, односно свеле на најмању могућу меру.

Ипак чини се да ово све понајмање има везе са религијом, а далеко више са геополитиком у плашту религије. Ма шта мислили о слободи говора, слободи верског изражавања и ма које људско право више заговарали, бојазан на крају ипак остаје да бисмо СВИ МИ МОГЛИ БУДЕМО Шарли или да прођемо као он!

Dragan Prlja, PhD

Institute of Comparative Law, Belgrade

Andrej Diligenski, MSc

External Associate, Institute of Comparative Law, Belgrade

RELIGION, POLITICS AND LAW IN THE CYBER WORLD

Summary

Two thousand years of religion, politics and law more or less successfully operated within the ancient, feudal or modern country. Today, especially in the last twenty years there have been, under the influence of new information technologies, changes to the classical concepts of the territory, sovereignty, state, power, etc. There was a creation of cyberspace, an entirely new and global environment in which religion, politics, and law have to find a new role and new position. Networking of believers and spreading the faith through the internet, an online political communication, new media and political mobilization, internet and transparency in politics, and the impact of new independent media on politics / e.g. WikiLeaks / are issues that are drawing the attention of professional and general public. The new cyber world brings a lot of new opportunities for religion, politics and law, but also brings opportunities and threats to limit human rights and freedoms in the name of religion, politics and law. The disappearance of the world that we knew and the emergence of a new cyber world brings us a lot of dilemma to which we have to find the right answers.

Keywords: religion, politics, law, cyber world, the Internet, information technology.